

„LÉNYEGLÁTÓ SZENVEDÉLLYEL”

BALOGH Péter

Ph.D-hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Intézet
H-1093 Budapest, Közraktár utca 4-6.; e-mail: augurbp@freemail.hu

Cseke Péter: *A magyar szociográfia erdélyi műhelyei*. Kolozsvár: Presa Universitara Clujeana–Kolozsvári Egyetemi Kiadó, 2007.

Cseke Péter: *A magyar szociográfia erdélyi műhelyei*. Budapest: Magyar Napló, 2008.

A szociográfia műfajáról értekező könyvével Cseke Péter iránytűt szolgáltat az ilyen jellegű művek igazságainak felfedezéséhez.

Az első fejezetben (*Egy kelet-közép-európai műfaj változatai*) megismerhetjük egyrészt azt a szűkebb környezetet, melyben a mű létrejött: a kolozsvári újságíróképzés keretében oktatott vonatkozó tantárgy anyagának összefoglalásaként; másrészt pedig tágabb kitekintést kapunk a vizsgált műfajnak az angolszász újságírásban elfoglalt helyéről – a hasonlóságokról és a különbségekről. Kissé borongós kép tárul az olvasó elé a magyar (mind országhatáron belüli, mind pedig erdélyi) tényfeltáró újságírás helyzetével kapcsolatban, amennyiben ez 1989-et követően – a várakozások ellenére – nem nyer polgárjogot. A fejezet végén rendkívül szép összeállítást olvashatunk arról, hogy kolozsvári újságíró szakos hallgatók milyen útravalót olvastak ki a két világháború közötti erdélyi művekből.

A ténysemlélet tipológiája címre keresztelt részben elsőként a tények, az értékek és a kommunikáció kapcsolatáról fejt ki a szerző – mások gondolatait gazdagon idézve – véleményét, mely kapcsolódik az előzőekben bemutatott képhez; a jelenben tapasztalható hírdömpingben fellelhető felszínességéhez, a lényeglátásra szoktató hagyományos műfajok kiszorulásához. Az információ és a tény fogalmának megadása Theodore Roszaknak *Az információ kultusza* című művéhez kapcsolódva történik – s lényegében az információ mint fogalom túlságosan sokat mondó, és éppen ezért semmitmondó jellegét emeli ki. A másik felvezetett problematika az újságírás tárgya kapcsán a maradandóság hiánya – avagy a Tűnékenység kihívása. A tényirodalommal foglalkozónak problémaérzékenységre, lényeglátásra, szakmai felkészültségre; „lélekjelenlétre” van szüksége, mivel „nincs ideje kívánnia, hogy a történelmi idő őt igazolja. [...] idő töredéke alatt kell valami mellett vagy ellen döntenie, cselekednie” (20.o.).

Ezt követően a könyv jegyzet jellege domborodik ki, amennyiben a harmadik fejezet műfajtipológiai áttekintést ad az olvasó számára. Ebből rögtön megtudhatjuk, hogy a szociográfia szülőhelye Kelet-Közép-Európa, s műfajilag a válságkorszakát élő szociológiából szakadt ki mint nemzetrészek mélyrétegeivel foglalkozó társadalomrajz. Célja a tapasztalati valóság sokszempontú *objektív* megközelítése és *szubjektív* bemutatása (Kiemelések az eredetiben). A tényfeltáró írói módszer tipizálására több példát is bemutat a szerző: áttekinthetjük, miként osztályozta a szociografikus műveket Gaál Gábor és Sükösd Mihály.

A negyedik fejezetben a tényeken lapuló valóságfeltárás erdélyi műhelyei és módszerei tárulnak elénk: kezdésképpen itt a szociológia és a szociográfia mint egymást szervesen kiegészítő módszer jelenik meg – utóbbi esetében „szaktudományos pontossággal feltárható tények érzékletes, mindenki által átélhető, tehát a szaktudomány határait/hatáskörét túlhaladó bemutatására esik a hangsúly” (29.o.). A szociológia közelsége – s ezzel összefüggésben Dimitrie Gusti hatása – valóban tapasztalható a bemutatott szerzők illetve műhelyek – az Erdélyi Fiatalok, Venczel József, a régi Korunk, Erdélyi Helikon – kapcsán.

A folytatásban (*Helyzetfeltárás és funkcionális*) az erdélyi szociográfia további – a kisebbségi helyzetből fakadó – jellegzetességére mutat rá a szerző: ez kezdetben az önálló irodalomteremtés formájában jelentkezett, majd fokozatosan átalakult a hiteles valóságkép megrajzolásának igényévé. A kisebbségi lét olyan markáns hatást gyakorolt a valóságfeltáró irodalom fejlődésére, hogy a – magyarországihoz képest – funkcióváltás eredményezett a műfaj tekintetében. Ennek része az irodalmi fogantatás, az anyaországtól elszakított, önerőből is megvalósítható gazdasági, társadalmi és szellemi otthonteremtés, valamint az egyetemes nézőpontból való közelítés mellett az otthonosság, az ismerősség érzése – s megjelenik a sajátos műfaj; az otthon-irodalom.

A hatodik fejezetben a „szépirói tényfeltárás módozatai” kerülnek bemutatásra – azaz miként lehetséges a szociológiai érvényességű adatok halmazával való szembesítéssel túl megvalósítani a művészi hitelességet – például a megteremtett belső világ eredeti látószöge, emberi mélysége révén. A folytatásban (*Felkészülés a szociográfia-írásra*) arról kapunk képet – konkrét szerzők tevékenységének vázlatos ismertetésével gazdagítva –, hogy milyen folyamatok előzik meg a művé formálást: része ennek a nyers valóság mindennapi tényeinek megismerésén túl a személet- és gondolkodásmód kialakítása is.

A következő két részben elénk tárulnak a szociográfusi nézőpont jellemzői és a főbb műfaji rendezőelvek. Előbbi tekintetében elsőként szerepel a felismert igazság kimondásának kényszere: „szociográfiát az ír, aki úgy érzi, hogy életbevágóan fontos felismerésre jutott, s ha azokat nem tárja azonnal a nyilvánosság elé, súlyos mulasztások történhetnek” (73.o.). Következő elmaradhatatlan jellemzője a szociográfusi nézőpontnak a szükségszerű távlat – a tárgyilagosság –, ugyanakkor a nélkülözhetetlen bensőségesség – az azonosulás azzal a világgal, amit megismer. Végül természetesen kiemelt szerepe van az Erdélyre nyitó világtávlatnak. A szerkezeti arányok, műfaji rendezőelvek sokféleségének – ugyancsak konkrét szerzők és művek elemzése révén történő – bemutatásával a szerző azt tárja fel, hogy a – részben az előzőekben is tárgyalt – külső és belső nézőpont, a tényszerűség és líraiság, a példázatok és az írói fantázia milyen változatos arányokban van jelen az otthonirodalom képviselőinél.

A tizedik fejezetben röviden a kisebbségi otthonteremtés stratégiái kerülnek bemutatásra, melyben egyaránt szerepet kap a múltkritika és a jövőépítés követelménye.

Az írói szociográfia erdélyi változatai a diktatúra idején című záró részben a korábban bemutatott szociográfusi személet megjelenésének elemzése, bemutatása történik meg három olyan szerző munkásságának felvázolásával, akik a tényfeltáró irodalom műfaját újjáteremtették: Sütő András írói szociográfiájával, Horváth István tudományos igényű írói falurajzával, és Beke György szociográfiai riportjával ismerkedhetünk meg.

Rendkívül széles forrásanyagot felölelő, idézetekkel gazdagon illusztrált, élményszerű áttekintést kaphatunk tehát e mű segítségével arról, hogy milyen úton fejlődött és bontakozott ki a szociográfia Erdélyben. Objektivitás, szakmaiság, módszeresség, valamint személyes hangvétel, közvetlenség és saját élmények egyaránt megtalálhatók a könyvben. Akárcsak egy szociográfiában. S aki ezen út egyes állomásait személyesen is szeretné megélni, az segítségül találja a mű végén a magyar szociográfiai irodalom alaptermésének jegyzékét időbeli sorrendben 1932-től 2006-ig. Értelmezésükhöz, s a bennük foglalt igazságok felfedezéséhez bizton hozzásegít ez a könyv.

IRODALOM

Roszak, Th. (1990): *Az információ kultusza*. Budapest: Európa.